

ISSN 2181-6883

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

MAXSUS SON (2021-yil, MAY)

Jurnal 2001-yildan chiqa boshlagan

Buxoro – 2021

Buxoro davlat universiteti muassisligidagi
 "PEDAGOGIK MAHORAT"
 ilmiy-nazariy va metodik jurnali
 barcha ta'lim muassasalarini
 hamkorlikka chorlaydi.

Pedagoglarning sevimli nashriga aylanib ulgurgan "Pedagogik mahorat" jurnali maktab, kollej, institut va universitet pedagogik jamoasiga muhim qo'llanma sifatida xizmat qilishi shubhasiz.

Mualliflar uchun eslatib o'tamiz, maqola qo'lyozmalari universitet tahririy-nashriyot bo'limida qabul qilinadi.

Manzilmiz: Buxoro shahri, M.Iqbol ko'chasi 11-uy
 Buxoro davlat universiteti, 1-bino 2-qavat, 208-xona

Tahririyat rekvizitlari:

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги газначилиги
 23402000000100001010 Марказий банк ББ ХККМ Тошкент ш.
 МФО 00014 ИНН 201504275
 БухДУ 400110860064017094100079001

Pedagogik mahorat: rivojlanamiz va rivojlantramiz!

PEDAGOGIK MAHORAT Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 2021-yil, Maxsus son 2001-yil iyul oyidan chiqa boshlagan. OBUNA INDEKSI: 3070	Buxoro davlat universiteti nashri Jurnal oliy o'quv yurtlarining professor-o'qituvchilari, ilmiy tadqiqotchilar, ilmiy xodimlar, magistrantlar, talabalar, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari hamda maktab o'qituvchilari, shuningdek, keng ommaga mo'ljallangan. Jurnalda nazariy, ilmiy-metodik, muammoli maqolalar, fan va texnikaga oid yangiliklar, turli xabarlar chop etiladi. Nashr uchun mas'ul: Alijon HAMROYEV. Musahhib: Mubiddin BAFAYEV. Muharrir: O'g'iljon Olloqova	Jurnal tahririyat kompyuterida sahifalandi. Chop etish sifati uchun bosmaxona javobgar. Bosishga ruxsat etildi 28.12.2018 Bosmaxonaga topshirish vaqti 30.12.2018 Qog'oz bichimi: 60x84. 1/8 Tezkor bosma usulda bosildi. Shartli bosma tabog'i – 20,6 Adadi – 100 nusxa Buyurtma № 21 Bahosi kelishilgan narxda. "Sadriddin Salim Buxoriy" MCHJ bosmaxonasida chop etildi. Bosmaxona manzili: Buxoro shahri M.Iqbol ko'chasi 11-uy.

PEDAGOGIK MAHORAT

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 2021, MAXSUS SON

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi OAK Rayosatining 2016-yil 29-dekabrdaqi qarori bilan **pedagogika** va **psixologiya** fanlari bo'yicha dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruriynashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2001-yilda tashkil etilgan.

Jurnal 1 yilda 6 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2016-yil 22-fevral № 05-072-sonli guvoohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy
Elektron manzil: ped_mahorat@umail.uz

TAHRIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Adizov Baxtiyor Rahmonovich – pedagogika fanlari doktori, professor

Bosh muharrir o'rinbosari: Navro'z-zoda Baxtiyor Nigmatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Mas'ul kotib: Hamroyev Alijon Ro'ziqulovich – pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent

Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori

Bezimgulov Uzoqboy Shoyimqulovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Mahmudov Mels Hasanovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Ibragimov Xolboy Ibragimovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Yanakiyeva Yelka Kirilova, pedagogika fanlari doktori, professor (N. Rilski nomidagi Janubiy-G'arbiy Universitet, Bolgariya)

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Mahmudova Muyassar, pedagogika fanlari doktori, professor

Kozlov Vladimir Vasilyevich, psixologiya fanlari doktori, professor (Yaroslavl davlat universiteti, Rossiya)

Chudakova Vera Petrovna, psixologiya fanlari nomzodi (Ukraina pedagogika fanlari milliy akademiyasi, Ukraina)

Tadjixodjayev Zokirxo'ja Abdusattorovich, texnika fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

O'rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Durdiyev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Mahmudov Nosir Mahmudovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharopovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qiyamov Nishon Sodiqovich, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Qahhorov Otabek Siddiqovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

МУНДАРИЖА

МУСИҚА	5
Баҳром МАДРИМОВ. Из истории макомов	5
Ismatilla QUDRATOV, Azamat RAJABOV. Talabalarni dirijorlik faoliyatiga tayyorlash tizimi va uning samaradorligi.....	8
Davron RUZIYEV. Ansambl ijrochilarida obrazli musiqiy tafakkurni shakllantirish	11
Rajabov TUXTASIN. Узлуксиз таълим тизимида бухоро болалар фольклор кўшиқларини ўргатиш жараёнининг самарадорлиги	16
Ulug'bek MIRSHAYEV. O'quvchi-yoshlarni musiqa orqali komil inson qilib tarbiyalash.....	20
Shoira NOROVA. O'zbek an'anaviy qo'shiqchiligida ustoz-shogird ijro yo'llari	23
Ibrogim KAYUMOV. San'atning turlari va ularning tarbiyaviy ahamiyati	25
Farrux NURIJLAEV, Nigora NURIJLAEVA. Бухоро фольклор кўшиқларининг ўзига хос таълимий ва тарбиявий аҳамияти.....	28
Ilhom KUSHAEV, Isлом AXTAMOV. Musiқий педагогик таълимда анъанавий musiқий мероснинг ўрни	32
To'liqinjon MUXAMEDOV. Umumta'lim maktablarining musiqa to'garaklarida qo'shiq o'rgatish usullari	35
O'g'iloy RAMAZONOVA. An'anaviy xonandalik va hofizlik san'ati	38
Malohat RAHMATOVA. Umumta'lim maktablarida xalq musiqa ijodiyoti ansamblini tashkil etish yo'llari.....	41
Sherzod SHAMSIEV. Maktab o'quvchilarida musiqa ijodkorlik malakasini o'stirish yo'llari	44
Komil XOLIQOV. Musiqa ta'limida ustoz-shogird munosabati.....	46
Zarnigor ALAYEVA. Xalq qo'shiqlari asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy malakasini o'stirish	49
Sadritdin GULOV. Umumta'lim maktablarida musiqa to'garagini tashkil etish metodlari.....	51
O'ktam IBODOV. O'quvchilarning musiqiy badiiy didini o'stirishga qo'yiladigan talablar	53
Ravshan RAXIMOV. O'quvchilarning musiqiy his-tuyg'usini rivojlantirish va takomillashtirish jarayoni	55
Hurbek RAHMATOV, Vazira ATAeva. Фортепиано фанини ўқитишдаги инновациялар ва илг'ор хорижий тажрибалар.....	58
Maxsuda AXMEDOVA. Ўқувчиларда ўзбек musiқа фольклор ҳақидаги тасаввурларни шакллантиришнинг психологик асослари.....	61
Maxsuda AXMEDOVA. Ўқувчиларда ўзбек musiқа фольклори ҳақидаги тасаввурларни шакллантиришнинг ижтимоий-психологик муаммолари	64
TASVIRIY SAN'AT	66
Nodir YADGAROV. Бўлажак чизмачилик ўқитувчиларининг касбий кўникмаларини компьютер анимацион моделлар воситасида шакллантириш муаммолари	66
Tolib SOBIROV. Tasviriy san'atni o'qitishda zamonaviy texnologiyalarni qo'llashning maqsad va vazifalari	69
Dilshod MAMATOV. Umumiy ўрта таълим мактаб чизмачилик дарсларида компьютер графикасидан фойдаланиш методикаси	72
Dilshod MAMATOV, Sevara NURMURODOVA. Oliy ta'lim tizimida talabalarning tasviriy san'at fanlaridan mustaqil ta'lim jarayonini tashkil qilish muammolari	75
Dilshod MAMATOV, Zarnigor RO'ZIMURODOVA. Chizmachilik darslarida kompyuter texnologiyalaridan foydalanib o'quvchilarning estetik madaniyatini rivojlantirish muammolari	77
Suxrob ABDULLAEV. Креативный подход к основам рисунка будущих специалистов направления образования изобразительного искусства и инженерной графики.....	81
Barot AZIMOV. Tasviriy san'at ta'limida pedagogik texnologiyalar	84
Muzaffar AVLIYAKULOV. Talabalarning bilimlarini tezkor baholashda individual test topshiriqlaridan foydalanish, ularni nazorat qilish va baholash.....	88
Shodijon BAKAYEV, Sherozjon SHOKIROV. Xalq amaliy bezak san'ati fanini o'qitish orqali yoshlarning ma'naviy dunyoqarashini shakllantirish.....	91
Gulnora XAKIMOVA. Maktablarda tasviriy san'at darslarini tashkil etishda ўқувчиларнинг креативлик қобилиятларини ривожлантириш	95
Muxайё AZIMOVA. Бухоро давлат университети тузилмасидаги “Қатагон қурбонлари хотираси” музейи фаолияти ва университет равнақи йўлида кўшган ҳиссаси	101
Muhayyo AZIMOVA. Tasviriy san'at mashg'ulotlarini tashkil etishning samarali shakllaridan biri sifatida treninglardan foydalanish	105

Гулнора ХАКИМОВА

Бухоро давлат университети
тасвирий санъат ва муҳандислик графикаси
кафедраси катта ўқитувчиси**МАКТАБЛАРДА ТАСВИРИЙ САНЪАТ ДАРСЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА
ЎҚУВЧИЛАРНИНГ КРЕАТИВЛИК ҚОБИЛИЯТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ**

Мақолада креативлик ва креативлики ўрганишдаги йўналиш ҳақида сўз юритилган. Унда педагогик креативлик, педагогнинг креативлик потенциални ривожлантирувчи методлари, креативлик потенциалга эга педагог ўзида намоён эта оладиган малакалари, ҳамда ўқитувчи шахсига қўйиладиган талаблар ҳақида кенг маълумот берилган. Шу билан бир қаторда, мактабларда тасвирий санъат ўқитувчиларига табиатдаги буюм ва ҳодисаларни кузатиш, кўриш, уларни илмий асосда идрок этишга ўргатиш ҳақида сўз юритилган.

Калим сўзлар: креативлик, оригиналлик, эмпатия, қобилият, семантика, интеллект, инновация, рефлексия.

В данной статье речь идет о креативности и о направлениях ее изучения. В ней так же предоставляется подробная информация о педагогическом творчестве, о методах развития творческого потенциала преподавателей, о навыках с творческим потенциалом, а так же, о требованиях к преподавателю. Кроме этого, речь идет о том, как научить учителей изящному искусству в школе и наблюдать, видеть предметы и явления в природе и понимать их на научной основе.

Ключевые слова: креативность, оригинальность, эмпатия, способность, семантика, интеллект, инновация.

The article discusses the direction in which creativity and creativity studies. It provides a comprehensive overview of pedagogical creativity, methods for developing the creative potential of a teacher, the skills that a teacher with creative potential can possess, and the requirements for a teacher. In addition, it is about how to teach teachers of fine arts in school and how to observe, see objects and phenomena in nature and understand them on a scientific basis.

Key words: creativity, originality, empathy, ability, semantics, intelligence, innovation, reflection.

*Фанни ҳақиқатдан ўрганмоқ учун, унинг ҳамма алоқаларини
ва воситаларини бирга ўрганмоқ, текширмоқ керак.*

Я.О.Коменский

Кириш: Мамлакатимизда замаонавий кадрлар тайёрлаш тизимининг ишлаб чиқилиши ва уни амалга оширилиши таълим-тарбия жараёнида гоёт муҳим аҳамият касб этади, чунки, миллий кадрлар тайёрлаш ва уни сифат-савия жиҳатидан юксалтириш - бу юқори малакали ўқитувчи-педагогларни тайёрлаш билан бирга, ёш авлодга таълим-тарбия беришни ҳам юқори савияга кўтарилишини асосий омили бўлиб хизмат қилади. Маълумки, таълим-тарбия жараёнида бошлангич синфлар таълими алоҳида босқич бўлиб, бу давр бола шахсини энг кучли ривожланиш даври ҳисобланади, чунки, бу давр болаларни 5-6 ёшдан 10-11 ёшгача бўлган ўсмиш даври бўлиб, унда бола шахси ўзининг стуклик ва ўсмирлик даврига илм, тафаккур, тасаввур, малака ва кўникмалар йиғади. Айнан шу даврда бола шахсининг кўриш, кузатиш, идрок этиш, тасаввур ва тафаккур қилишга ўрганиш даврининг энг шиддатли босқичи бўлади.

Маълумки "Тасвирий санъат ва уни ўқитиш методикаси" ўқув фани мутахассисликнинг асосий ва бош ўқув фанларидан бири бўлиб ҳисобланади. Бу фан бўлажак ўқитувчи-педагогларни эстетика ва санъат асослари билан қуроллантиради, табиатдаги, жамиятдаги ва санъатдаги гўзалликни кўра билишга ўргатади. Шунингдек, бу фан айниқса, ўқитувчи касби учун гоёт зарур, ҳар соатда, ҳар дақиқада керак бўладиган расм чизиш кўникмасини беради. Бу расм чизишни билиш ўқитувчи, айниқса, бошлангич синф ўқитувчиси учун шунчалик зарурки, - "Расмни кўрган соқов ҳам тилга қиради" [8] - деган иборани эслаб ўтиш ўринли эди. Демак, бошлангич синф ўқитувчисини расм чизишни билишида бошқа ўқув предметларини ўқитишда ҳам расмдан яхши фойдаланиш имконияти тугилади.

Асосий қисм. "Тасвирий санъат ва уни ўқитиш методикаси" ўқув фани олдида ҳар томонлама шаклланган бошлангич синф ўқитувчини тайёрлаш, унга эстетика, санъат ва материалистик тушунчаларни бериш ва расм чизиш кўникмаларини сингдириш мақсадини қўйган ҳолда фаолият кўрсатади. Мураккаб ва масъулиятли мақсаддан келиб чиқилган ҳолда куйидаги вазифаларни қўяди:

◀ мактабларда тасвирий санъат ўқитувчиларига табиат-жамиятдаги буюм ва ҳодисаларни кузатиш, кўриш, уларни илмий асосда идрок этишга ўргатиш;

◀ ўқувчиларнинг бадий дидини, эстетик тушунчасини, материалистик дунёқарашини, гўзаллик оламини ва ижодий истеъдодини ва ижодкорлик қобилиятини тарбиялаш;

◀ буюм, воқеа, ҳодисалар тасвирини чиза билиш, уларни ижодкорлик асосида бажариш бўйича малака ва кўникмалар ҳосил қилиш;

◀ рассомчиликнинг барча тур ва жанрларидаги санъат асарларини кўра билишни, идрок этишни, тушуниб, уларни паст савиядаги, қалбаки расмлардан фарқлай олиш кўникмаларини бериш;

Бўлажак ўқитувчи-педагогларга расм чизишни ўргатишнинг энг осон, қисқа, илмий асосда бўлишининг замонавий услуби, дидактик принциплари билан таништириш каби мазмунга эга бўлган вазифаларни кўяди, булар:

- санъат назариясидан қисқача маълумот бериш;

- расм чизишни ўргатиш бўйича қаламтасвир, рангтасвир, композиция, бадий-безаш, лой ва пластилин билан ишлаш ва санъат асарларини ўргатиш;

- бошланғич синф ўқитувчиларига расм чизишни замонавий, энг самарали услубларда ўргатиш бўйича методик тавсиялар бериш.

Креативлик тушунчаси жараённинг ўтмишидаги, ҳозирги даврдаги ёки кейинги хусусиятларини ўз ичига камраб олади. Ушбу жараён натижасида одамлар олдин мавжуд бўлмаган бирор буюмни яратади, кашф қилади, янгилик элементларини вужудга келтиради. Илк маротаба креативлик сўзига 1922 йилда Симпсон томонидан қўйидагича таъриф берилган: “Креативликка одам фикрлашнинг бир хилдаги усулларини рад этиш қобилияти сифатида қарайди”.

Креативлик - сўзи лотинча сўздан олинган бўлиб, яратувчилик, ижод этиш жараёни деган маъно англатади. Х.Е.Трик креативликни ўрганишнинг тўрт йўналишни кўрсатиб, уларнинг ҳар бирини изоҳлаб берган:

1. Креативлик натижа сифатида
2. Креативлик қобилият сифатида
3. Креативлик жараён сифатида
4. Креативлик шахснинг хусусияти сифатида

Ж.Гильфордининг фикрича, қобилият интеллектнинг умумий моделининг ичида жойлашади, шу боисдан креативликнинг 4 омилни ажратиш кўрсатади:

1. Оригиналлик - изоҳланишга мўлжалланган бирикмалар, ўзгача жавоблар натижаларини кўрсатиш қобилияти.

2. Семантик эгилувчанлик - объектнинг функциясини ажратиш ва ундан янгича фойдаланишни таклиф қилиш қобилияти.

3. Ифодали мослаштирилган эгилувчанлик - янги имкониятларни кўриш учун рағбатлантирувчи омиллар шаклини ўзгартириш қобилияти.

4. Семантик ўз-ўзидан юзага келувчи эгилувчанлик - нисбатан чекланган вазиятларда турли хил гоёлар яратиш қобилияти.

Горренс бу қобилиятларни одамлар орасида мавжуд бўлмаган тафовут тарикасида таърифлайди. Горренс креативлик деб, ниҳоятда кучли даражада камчиликларни идрок қилиш, билимлардаги камчиликларни, етишмайдиган элементларни, дисгармония ва ҳоказаларни идрок қилиш қобилиятларини тушунади. Креативликни ўрганишдаги йўналиш унинг шахс хусусияти сифатида қарашдан иборат бўлиб, унда шахс муаммоси мазкур ҳолат билан уйғунлаштирилган. Ушбу йўналишнинг вакиллари бўлмиш Гельдштейн Роджерс, Маслоулар ижодий жараёни “ўзини-ўзи фаоллаштириш” билан боғлаб тушуштиришга ҳаракат қилганлар, булар қуйидагилар:

- ◀ ақлий тайёргарлик даври;
- ◀ муаммони кўриб чиқиш;
- ◀ фикрнинг тугилиши ва масаланинг ифодаланиши;
- ◀ муаммонинг ҳал этиш йўлини қидириш;
- ◀ ижодий принципларни қабул қилиш;
- ◀ принципларни схема кўринишга келтириш;
- ◀ техник яратиш ва ижодийликни кенгайтириш;

К.Роджерс 1994 йил ижодкорлик ёки креативлик ҳақида қуйидагича фикр билдиради. “Шахснинг креатив фикрлаш лаёқати, муаммони ҳал қилиниши лозим бўлган вазиятларида янги имкониятлар натижасида бирор янги, унғача мавжуд бўлмаган буюм яратилишини муваффақиятли ҳал қилишига ёрдам беради”.

Креативлик - ўқитувчи воқеликка, буюм ва ҳодисаларга, дарсга ноанъанавий ёндашишни ўрганиши зарур бўлади. XXI аср янгилликлар, ихтиролар асри бўлиб, ўқитувчидан доимо изланишни талаб этади. Торренс фикрича креативлик: муаммага ёки илмий фаразларни илгари суриш; фаразни текшириш ва ўзгартириш; қарор натижаларини шакллантириш асосида муаммони аниқлаш; муаммо ечимини топишда билим ва амалий ҳаракаларнинг ўзаро қарама-қаршилигига нисбатан таъсирчанликни ифодалайди.

Педагогик креативлик: педагогнинг анъанавий педагогик фикрлашдан фарқи равишда таълим ва тарбия жараёнини самарадорлигини таъминлашга хизмат қилувчи янги гояларни яратиш, шунингдек, мавжуд педагогик муаммоларни ижобий ҳал қилишга бўлган тайёргарлигини тавсифловчи қобилияти. Педагогнинг креативлик потенциали, унинг умумий хусусияти сифатида акс этади, у ижодий фаолиятнинг дастлабки шarti ва натижаси саналади. Педагог креативлик потенциалига эга бўлиши учун касбий фаолиятида қуйидагиларга эътиборини қаратиши зарур:

- ◀ касбий фаолиятига ижодий ёндашиш;
- ◀ янги-янги гояларни яратишда фаоллик кўрсатиш;
- ◀ илгор педагогик ютуқ ва тажрибаларни мустақил ўрганиш;
- ◀ ҳамкасблар билан педагогик ютуқлар хусусида фикр алмашиш.

Педагогнинг креативлик потенциалини ривожлантирувчи методлар. Одатда педагогнинг креативлик қобилиятига эга бўлишлари педагогик муаммоларни ҳал қилишга интилиш, илмий-тадқиқот ишлари ёки илмий лойиҳаларни амалга ошириш ва ўзаро ижодий ҳамкорликка эришишлари орқали таъминланади. Педагог ўз-ўзидан ижодкор бўлиб қолмайди, унинг ижодкорлик қобилияти маълум вақт ичида изчил ўқиб-ўрганиш, ўз устида ишлаш орқали шакллантирилади ва у аста-секин такомиллашиб, ривожланиб боради. Ҳар қандай мутахассисда бўлгани каби, бўлажак педагогларнинг креативлик қобилиятига эга бўлишлари учун талабаларнинг йилларида пойдевор қўйилади ва касбий фаолиятни ташкил этишда изчил ривожлантириб борилади. Бунда педагогнинг ўзини ўзи ижодий фаолиятга йўналтириши ва бу фаолиятни самарали ташкил эта олиши муҳим аҳамиятга эга. Педагог ижодий фаолиятни ташкил этишда муаммоли масалаларни ечиш, муаммоли вазиятларни таҳлил қилиш, шунингдек, педагогик характердаги ижод маҳсулотларини яратишга алоҳида эътибор қаратиши зарур.

Креативлик потенциалига эга педагог, ўзида бажариладиган вазифаларнинг моҳияти ва аҳамиятини белгилай олиши, масаланинг қўйилишини таҳлил қила олиши, масалани ҳал қилиш режасини туза олиши, масалани ҳал қилишда самарали методлар, яъни анализ, синтез, индукция, дедукция, таққослаш ва бошқаларни қўллаш олиш малакаларини намоён қила олиши керак. Педагогнинг илмий-тадқиқот ишлари ва илмий ёки ижодий лойиҳаларни амалга ошириши, креативлик потенциалини янада ривожлантиради, улар ижодий фикрлашга одатланади, илмий-тадқиқот фаолиятини олиб бориш кўникмаларини пухта ўзлаштиради, педагогика ёки мутахассислик фани ютуқлари, ҳамда илгор тажрибалардан фойдаланиш имкониятларини мустақил таҳлил қилади, педагогик жамоа томонидан олиб борилаётган илмий тадқиқот ва ижодий лойиҳаларни бажаришда фаол иштирок этади. Педагогнинг илмий-тадқиқот ишлари ва илмий ёки ижодий лойиҳаларни амалга ошириши унда креативлик потенциалини янада ривожлантиради.

Гельгольд ва Уоллес биринчи бўлиб ижодий жараёни бир неча босқичга бўлишни таклиф қилдилар:

Тайёргарлик - муаммо учун тегишли бўлган образлар ёки тасаввурларни ўйлаш ёки англаш. Гельгольд тақидлашича, агар муаммо ноъмалум бўлса, бу пайтда ечим топиламайди, у муаммони қолдириб турар эди.

Ғояни пишиштириш. Бироз вақтдан кейин ечимнинг ўзи унга маълум бўлади. Бу илҳом босқичи бўларди. Текшириш ёки ишлаб чиқиш жараёни, бунда ғоя мантикий текширилади ва тугал шаклга келтирилади. XVIII асрда кислородни кашф қилган инглиз химиги Ж.Пристлининг таъкидлашича, фақат ўз тасаввурига кенг йўл очиб бера оладиган олимларгина буюк кашфиётлар қилишга қодир.

Креативлик - педагогик ижодкорликнинг асоси. Олий мактаб ва коллеж ўқитувчисининг самарали фаолияти унинг чуқур ва ранг-баранг касбий билимлари, дарс бериш методикасининг эгалланганлиги, ўз меҳнатининг психологик асосларини ҳисобга олиши билан боғланган. Бу вазифаларнинг ҳал қилинишида педагог шахсига муҳим аҳамият берилади. Олий мактаб ва коллеж ўқитувчиси шахсига жиддий талаблар қўйилади. Улар педагоглар ва психологлар томонидан чуқур ўрганилган. Ўқитувчи шахсига қўйиладиган энг муҳим талаб унинг юқори малакали бўлишидир, балки унингсиз педагогик фаолият юритиб бўлмайди.

Ўқитиш, ўрганиш ва ўргатиш бўйича қобилиятлар тури. Педагогик жараёнга қаратилган қобилиятлар, бошқа инсоннинг ички ҳолатини тўғри баҳолаш, унга ҳамдардлик билдириш, ҳамнафас

бўлиш қобилияти (эмпатия қобилияти), тақлид қилиш учун намуна бўлиш қобилияти, тарбия жараёнида индивидуал хусусиятларни инобатга олиш қобилияти, мулоқотнинг лозим топишган услубини, ўз ўрнини топиш, келиша олиш қобилияти ва ҳурмат қозониш, талабалар орасида обрўга эга бўлиш қобилиятидир. Педагогика ва психология соҳасида олиб борилган илмий тадқиқотларга асосланиб, ўқитувчининг педагогик қобилиятларини классификацияси қуйидагилар:

Дидактик қобилият - бу осон йўл билан мураккаб билимларни ўқувчиларга тушунтира олиш бўлиб, бунда ўқитувчининг ўқув материални ўқувчиларга тушунарли қилиб баён этиши, мавзу ёки муаммоларни аниқ ва тушунарли қилиб айтиб бериши, ўқувчиларда мустақил равишда фаол фикрлашга қизиқиш уйғота олиши кўзда тутилади. Ўқитувчи зарурат туғилган ҳолларда ўқув материални ўзгартира, соддалаштира олади, қийин нарсани осон, мураккаб нарсани оддий, тушунарли, ноаниқ нарсани тушунарли қилиб олади.

Академик қобилият - барча фанлар юзасидан муайян билимларга эга бўлишлик. Бундай қобилиятларга эга бўлган ўқитувчи ўз фанини ўқув курси ҳажмидагина эмас, балки анча кенг ва чуқурроқ билади, ўз фани соҳасидаги янгиликларни кузатиб боради. Фан-техника, ижтимоий-сиёсий ҳаётга доир қизиқишлари билан кўп нарсаларни ўрганиб боради.

Перцептив қобилият - қисқа дақиқаларда ўқувчилар қобилиятини идрок эта олиш фазилати, бу ўқувчининг, тарбияланувчининг ички дунёсига кира олиш қобилияти, ўқувчи шахсини ва унинг вақтинчалик руҳий ҳолатларини жуда яхши тушуна олиш билан боғлиқ бўлган психологик кузатувчанликдир. Бундай ўқитувчи кичкина аломатлар, унча катта бўлмаган ташқи белгилар асосида ўқувчи руҳиятидаги кўз илғамас ўзгаришларни ҳам фаҳмлаб олади.

Нутқий қобилият - ихчам, маъноли, оҳангдор, муаян ритм, темп, частотага эга бўлган нутқ, шунингдек, ўқитувчи нутқининг жарангдорлик, унинг пауза, мантқий уругга риоя қилиши, қобилияти, нутқ дарсида ҳамиша ўқувчиларга қаратилган бўлади. Ўқитувчи янги материални тушунтираётган, ўқувчининг жавобини таҳлил қилаётган, маъқуллаётган ёки қоралаётган бўлса ҳам, унинг нутқи ҳамиша ўзининг ички кучи, ишончи, ўзи гапираётган нарсага қаратилганлиги билан ажралиб туради. Фикрлар ифодаси ўқувчи учун аниқ, содда, тушунарли бўлади.

Ташкилотчилик қобилияти - синф-гурӯҳ ёки жамоани уюштириш ва уни бошқариш истеъдоди. Ташкилотчилик ўқувчиларни хилма-хил фаолият турига жалб қилиш учун асос ҳисобланади. Бу қобилият, биринчидан, ўқувчилар жамоасини уюштириш, жиқлаштириш, муҳим вазибаларни ҳал этишга руҳлантириш бўлса, иккинчидан, ўз шахсий ишини тўғри уюштириш қобилиятидир.

Обрўга эга бўлишлик қобилияти - ўзининг шахсий хусусияти, билимдонлиги, ақл-фаросатлилиги, мустаҳкам иродаси билан обрў орттириш ўқувчанлиги. Фанда бу қобилият тури-авторитар қобилият, деб ҳам юритилади. Обрўга эга бўлиш ўқитувчи шахсий сифатларининг бутун бир комплексига, унинг иродавий сифатларига (дадиллиги, чидамлилиги, қатъийлиги, талабчанлиги ва хоказо), ва ўқувчиларга таълим - тарбия бериш маъсулиятини ҳис этишга, бу ишончини ўқувчиларга ҳам етказа олишга боғлиқ бўлади.

Коммуникатив қобилиятлар - муомалар ва мулоқот ўрната олиш, болаларга аралашини қобилияти, ўқувчиларга тўғри ёндашини йўлни топа олиш, улар билан педагогик нуқтан назардан самарали ўзаро муносабатлар ўрната билиш, педагогика назокатининг мавжудлиги.

Психологик ташхис (диагноз) қобилияти - инсоннинг келажагини оқилона тасаввур қилишдан иборат башорати. Бу ўз ҳаракатларининг оқибатларини олдин кўришда, ўқувчининг келгусида қандай одам бўлиши ҳақидаги тасаввур билан боғлиқ бўлган шахсни тарбиялаб етиштиришда, тарбияланувчининг қандай фазилатларининг тараққий этишини олдиндан айтиб бера олишда ифодаланадиган махсус қобилият. Бу қобилият педагогик оптимизмга, тарбиянинг қудратига, одамга ишонини билан боғлиқ бўлади.

Диққатни тақсимлаш қобилияти - бир неча объектларга бир даврнинг ўзида ўз муносабатини билдириш. Ўқувчи ўқитувчи учун диққатнинг барча хусусиятлари-ҳажми, унинг кучи, кўчувчанлиги, идора қилина олиши ва ишга солинишининг тараққий этган бўлиши мумкиндир. Қобилиятли, тажрибили ўқитувчи материални баён қилиш мазмунининг ва шаклини, ўз фикрини ёки ўқувчи фикрини диққат билан кузатади, толиқиш, эътиборсизлик, тушунмаслик аломатларини хушёрлик билан кузатиб боради, барча интизом бузилиш ҳолларини эътибордан қочирмайди, ниҳоят ўз шахсий хатти-ҳаракатларини, яъни мимикасини, пантомимикасини ва юриш-туришини ҳам кузатиб боради.

Конструктив қобилият - ўқув-тарбия ишларини режалаштириш ва натижасини олдиндан айтиш қобилияти. Бу қобилият ўқувчи шахсининг ривожини лойиҳалашга, ўқув-тарбия мазмунини, шунингдек, ўқувчилар билан ишлаш методларини тандаб олишга имкон беради.

Гностик қобилият - тадқиқотга лаёқатлилик бўлиб, ўз фаолиятини, бу фаолият жараёнини ва унинг натижаларини текшириш ҳамда ўрганиш натижаларига мувофиқ фаолиятни қайта қуриш қобилияти.

Муҳокама ва натижалар. Педагогик қобилиятларни ҳар томонлама ўрганиш, қобилиятлар шахсининг ақл-идроки, ҳис-туйғуси ва ирода сифатларини намоён бўлишдан иборат эканлигини кўрсатади. Педагогик қобилиятлар умумий қобилият, масалан, адабий ва илмий ижод қилиш, лойиҳалаш қобилиятлари билан боғланган бўлиб, улар ўқитувчи фаолиятининг самарадорлигини оширади. Бундай ўқитувчилар ўз ўқувчи ва талабаларини ана шу фаолиятига жалб қилиб, уларга таълим-тарбия беришда катта муваффақиятларга эришмоқдалар.

Коммуникатив қобилият - бу педагогик ўзаро алоқалар доирасидаги ўзига хос тарзда намоён бўладиган мулоқот қобилиятидир. Психологияга оид адабиётларда коммуникатив қобилиятларнинг бир неча гуруҳлари фарқланади.

◀ Кишининг бошқа кишини билиши. Бу қобилиятлар гуруҳида кишига шахс сифатида, шахсининг алоҳида қиёфаси, мотиви ва хатти-ҳаракатларига баҳо беришни, кишининг ташқи кўриниши, хулқи ва ички дунёси нисбатига баҳо беришни; савлати, имо-ишора, мимика, пантомимикасини “ўқий” олишни қамраб олади.

◀ Кишининг ўз-ўзини билиши. У ўз билимларини, қобилиятларини ўз характери ва ўз шахсининг бошқа қирраларини ҳамда ташқаридан ва унинг атрофидаги кишилар унга нисбатан қандай баҳо бериши лозим бўлса, шундай баҳо беришни кўзда тутди.

◀ Мулоқот вазиятини тўғри баҳолай олиш. Бу вазиятни кузатиш, унинг кўпроқ ахборот берадиган белгиларини танлаш ва унга диққатни жалб қилиш; юзага келган вазиятнинг социал ва психологик мундарижасини тўғри идрок этиш ва баҳолаш қобилиятидир.

Педагогларда креатив компетентликни шакллантиришнинг зарурий шарт-шароитлари. Ўқитувчи инновацион фаолиятининг энг муҳим тавсифи креативликдир.

Креативлик термини Англия ва Америка психологиясида 60-йилларда пайдо бўлиб, у индивиднинг янги тушунча яратиши ва янги кўникмалар ҳосил қилиш қобилият ва ҳислатини билдиради. Ижод тушунчасини белгилашда у жараён - натижа тавсифидан, креативликни белгилашда эса субъект - шартлилик тавсифидан фойдаланади. Рағбатлантирувчи, самарали ва эвристик босқичга қолок, яъни экстенсив ақлий фаолият, креатив босқичга интеллектуал фаолият ҳосилдир. Н.М.Гнатъко креативлик механизмларини потенциал ва фаолиятдаги креативлик бўлимларга бўлиб ўрганишни таклиф этади. Потенциал креативлик Н.М.Гнатъконинг фикрича, муайян ташқи шароитларда фаол креативликка айланишга назарий тайёр шаклда намоён бўладиган индивидумнинг потенциал жойлашишни аниқлашчи креатив фаолиятдир. Потенциал креативлик ижоднинг зарурий субъектив шартидир.

Фаолиятдаги креативлик - фаолиятнинг бирор турида ижодий фаоллик кўрсатувчининг бевосита тайёргарлигини таъминлайдиган фаолиятнинг тури тавсифли потенциал креатив индивидумнинг индивидуал тавсифлари алоқаларини юзага келтиради. В.А.Сластенин, Н.М.Гнатъконинг потенциал креативликни мунтазам фаолиятдаги креативликка таклид қилиш асосида ўзгартириб бориш ҳақидаги қарашларига қўшилган ҳолда уни тўлдириб, креативлик таклид қилиш, нусха олиш йўли билан ривожланади, ҳамда таклид қилиш асосидаги ижод ҳақиқий ижодга олиб келади, деб ҳисоблайдилар. Ўқитувчи фаолиятдаги креативликнинг бир неча босқичларини белгилаш мумкин, бунда тайёр методик тавсияномалар кўчирилиб, мавжуд тизимга айрим мосламалар (модификациялар), методик усуллар киритилади. Сўнгра гоёни амалга ошириш мазмуни, методлари, шакли тўла ишлаб чиқилади ва ўқитиш ва тарбиялашнинг ўз бетакрор концепцияси ва методикаси яратилади.

Ўқитувчининг инновация фаолияти тузилмасидаги энг муҳим компонент бу рефлексиядир. Рефлексия ўқитувчининг ўз онги ва фаолиятини белгилаш ва таҳлил қила олиш, ўз фикри ва ҳаракатларига ташқаридан назар солишдир. Педагогикага оид адабиётларда рефлексив жараёнларни изоҳлашнинг икки аъёниси мавжудлиги айtilган, булар объектлар моҳиятини изоҳлашга ва уларни конструкциялашга олиб келадиган онгнинг рефлексив таҳлили ва шахслараро мулоқот маъносини тушуниш рефлексиясидир.

Рефлексия - (лот. Reflexio - ортга қайтиш) субъектнинг ўз ички психик туйғу ва ҳолатларини билиш жараёнидир.

“Интеллект” тушунчасининг мазмуни ва моҳияти илм-фан маҳсулларига асосланган ҳолда янада кенгайди, янгича аломатлар билан бойиб борди. Масалан, ўша даврдаги энг кенг тарқалган таълимотлардан ҳисобланган схоластикада илоҳий интеллект тушунчаси тадқиқ қилина бошланди ҳамда мазкур атама билан олий, юксак, юқори билиш қобилиятлари тушунтириладиган бўлди.

Машхур файласуф Кантнинг таълимотиға биноан, интеллект - бу биздаги мавжуд барча тушунчалар тузилишининг структуравий билиш қобилиятидир, зотан ақл эса метафизикавий гоълар тузилишининг билиш қобилиятидир. Олимлар орасида интеллектнинг моҳиятини тушунтиришда, уни талқин қилишда икки хил қараш мавжуд бўлган.

Биринчи гуруҳ вакилларининг қарашича, интеллеktуал хусусиятлар одамларга наслий йўл билан ота-оналар томонидан берилади.

Иккинчи гуруҳ намоёндалари эса интеллектни бола идрокнинг тезлиги ва ташқи кўзгатувчиларга нисбатан муносабати билан боғлаб тушунтирганлар. Шунингдек “интеллект” сўзи қадимги грек тилидан таржима қилинганда “ақл” деган маъноно аңглатади. Интеллект тузилишини тадқиқ қилиш бир қатор олимларнинг изланишларида ўз ифодасини топди. Жумладан, америкалик психолог Ф.Фримен интеллект олти таркибдан иборат деган гоъсини илгари сурди:

- ◀ сонли операцияларга нисбатан қобилиятлилиқ;
- ◀ лугат бойлиги;
- ◀ геометрик шакллар орасидаги ўхшашлиқ ва фарқларни ажрата олиш укуви;
- ◀ нутқ тезлиги;
- ◀ фикрлаш қобилияти;
- ◀ хотира.

Хулоса. Ҳар қандай ижод ечилиши керак бўлган муаммонинг, масаланинг қўйилишидан бошланади. Муаммо фаннинг ривожланиш йўли ёки технологиянинг мукаммаллаштирилиши, санъатнинг эволюцияси натижасида келиб чиқиш мумкин. Ижодий кўринишни талаб қилувчи масаланинг келиб чиқиши мантиқи деярли аңланган бўлиши мумкин, лекин муаммонинг юзага келиши ҳақиқий кашфиёт бўлиб, кашфиётчининг қобилият даражасига боғлиқ. 70 машхур бастакорнинг ҳаёт йўлининг таҳлили шуни кўрсатадики, яхши ижод давридан олдин астойдил ўқиш керак. Машхур актёр Жерар Филиппдан: “Инсонларнинг қандай камчилиги сизга ёқмайди?” деб сўрашганда у “Профессионал бўлмаганлиги” - деб жавоб берди. Шунинг учун ҳавоскорнинг ҳар қандай ижод соҳасидаги “телба гоънинг” муаллифи бўлишига оид умидлари кулгилидир.

Адабиётлар

1. Қосимова З.Х. Таълим технологиялари. -Т.: “Тафаккур қаноти”, 2014.
2. Азизхўжаева А. Педагогик технология ва маҳорат. –Т.: ТДПИ, 2003.
3. Султонова Г.А. Педагогик маҳорат. –Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 2005.
4. Хақимова Г.А. Психология и символик а цвета. Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. №4, г.Казань, <http://www.moluch.ru>
5. Хақимова Г.А. Неповторимость форм и орнаментального декора в прикладном искусстве Узбекистана. Международный научный журнал “Молодой ученый” №43, E-mail: info@moluch.ru.
6. Хақимова Г.А. Методы ознакомления детей с изобразительным искусством. Педагогическое мастерство: материалы IX Международной научной конференции. -Москва.
7. Hakimova G.A. Methods Of Teaching And Analysis Of Sewing Methods In Applied Art. The American journal of applied sciences. Impact Factor The USA Journals, USA. www.usajournalshub.com/index.php/tajas
8. Ушинский К.Д. Танланган педагогик асарлар. -Т., 1959 й. (244, 313, 314, 438-бетлар).